

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Տասը տարի հազիւ է անցել այն ժամանակից, երբ ժողովրդական համալսարանների գաղափարն անգամ անծանօթ էր Գերմանիային, բայց այսօր բանաստեղծների և փիլիսոփաների հայրենիքը, իր ժողովրդական մասսայի կրթութեան մակերեւոյթը բարձրացնող այդ իսկական հիմնարկութիւններով, կարող է պարծենալ և նոյն-իսկ մրցել իր հարեւան մի քանի կուլտուրական երկրների հետ: 57¹/₂ միլիոն ազգաբնակչութիւն ունեցող Գերմանիան ներկայումս ունի մօտ 45 ժողովրդական համալսարաններ (Volksuniversitäten) կամ բարձրագոյն դպրոցներ, որոնք գլխաւորապէս գտնոււմ են Գերմանիայի մեծ և համալսարանական քաղաքներում, և չի անցնիլ մի տասը տարի էլ, երբ Գերմանիայի գրեթէ իւրաքանչիւր միջնակարգ քաղաք կունենայ իր յատուկ ժողովրդական համալսարանը, որովհետեւ այժմ գերմանական հասարակական կարծիքն և մամուլը եռանդուն կերպով զբաղուած են վերոյիշեալ հարցով և աշխատում են ժողովրդական համալսարանը գերմանական իւրաքանչիւր քաղաքի սեպհականութիւնը դարձնել:

Ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ժողովրդական համալսարանների գաղափարը սկսել է հետզհետէ ժողովրդականանալ և հայերիս մէջ և վերոյիշեալ կրթական հիմնարկութիւնների սաղմային դրութիւնը մտել է և հայաբնակ մի քանի քաղաքներում, օր. Բագուի հանրակրթական կուրսերը, հայաբնակ նահանգական և գաւառական քաղաքներում երբեմնակի կարգացուող հրապարակական և ժողովրդական դասախօսութիւնները, Թաւրիզի լսարանական ընկերութիւնը և այլն,— ներկայ յօդուածով կ'աշխատենք ծանօթայնել գերմանական ժողովրդական համալսարանների կուլտուրական նշանակութեան, նպատակի, կազմակերպութեան և զարգացման հետ:

Բայց ժողովրդական համալսարանների հարցի հետ լաւ ծանօթանալու համար հարկաւոր է ամենից առաջ

մի համառօտ դադափար տալ դանիական ու անգլիական նոյնանման հիմնարկութիւնների մասին, որովհետեւ գերմանական ժողովրդական համալսարանների տիպը իր կազմակերպութեամբ դանիական ու անգլիական ժողովրդական համալսարանների տիպերի խառնուրդն է ներկայացնում:

Դանիայի ժողովրդական կամ գիւղական համալսարանները, որոնք առաջին տեսակը կամ տիպն են կազմում, իրանց ծագմամբ և տարածմամբ, պարտական են դանիացի յայտնի պատմաբան, բանաստեղծ և եպիսկոպոս Սեվերին Գուեդվիգին, որ իր հայրենակից Քոլդի հետ միասին 1844 թ. հիմնեց առաջին գիւղական համալսարանը Դանիայում: Գրունդվիգն իր մանկավարժական աշխարհայեցողութիւնն և սկզբունքը գործադրեց և քարոզեց գլխաւորապէս Դանիայի ժողովրդական համալսարաններում: Նրա կարծիքով իւրաքանչիւր անհատ ոչ թէ իր մանկական, այլ երիտասարդական հասակում (18—30) պէտք է ձեռք բերի ուսումնարանական կրթութիւնը, որովհետեւ երիտասարդների երեւակայութեան գործունէութիւնը աւելի կենդանի և որ ամենից գլխաւորն է, երիտասարդական հասակում իւրաքանչիւր անհատ աչքի է ընկնում իր ստեղծագործական ընդունակութեամբ, որի շնորհիւ նա սովորածը ինքնուրոյն կերպով մշակում և իր մտաւոր սեպհականութիւնն է դարձնում: Նրա կարծիքով անարդար է այն հանգամանքը, երբ մտաւորապէս դեռ չը հասունացած մանուկներին ծանրաբեռնում են ուսումնարանական իմաստութեամբ: Մանուկը մինչեւ 12 տարեկան դառնալը պէտք է միայն իմանայ գրել, կարդալ և հաշուել, համառօտ կերպով ծանօթանայ իր հայրենիքի պատմութեան գլխաւոր դէպքերի հետ, գաղափար կազմի ինչպէս իր հայրենի երկրի, այնպէս էլ օտար երկրների բնութեան բնորոշ յատկութիւնների մասին: Դանիայի ժողովրդական առաջին համալսարանի հիմնադիր Գրունդվիգը բոլորովին հակառակ էր այն բանին, երբ փոքր հասակում մանուկներին ծանրաբեռնում են թէ կրօնական և թէ ուրիշ անհասկանալի խրթին խնդիրներով: Նա աւելի նպատակայարմար էր համարում վերոյիշեալ խնդիրներով զբաղուելը վերապահել երիտասարդական հասակին, երբ անհատների մէջ արդէն զարգացած է ինքնագիտակցութիւնը, որի շնորհիւ միայն կարելի է ձեռք բերել ինքնուրոյն աշխարհայեցողութիւն և իրանց լսածները ենթարկել սեպհական դատողութեան և քննադատութեան:

Գրունդվիգի վերոյիշեալ կարծիքը՝ մանկավարժական սիւստեմը՝ նոր չէր: Նրանից դեռ մօտ 40 տարի առաջ այդ կարծիքը

մի քանի ակնաւոր մանկավարժներ և գիտնականներ արդէն դուրս էին բերել կրթական հարցի հրապարակը Բայց Գրունդ-վիգի գլխաւոր ծառայութիւնը կայանում է նրանում, որ նա այդ աշխարհայեցողութիւնը կամ կարծիքը իրականացրեց և գործադրեց դանիական ամբողջ ժողովրդի համար։ Նրա գլխաւոր նպատակներից մէկն էլ այն էր, որ նա ցանկանում էր երիտասարդութեան ընդհանուր կրթութեամբ նպաստել իր ժողովրդի քաղաքական հասունութեան, իսկ վերջին նպատակին հասնելու համար, նրա կարծիքով, մայրենի լեզուն, գրականութիւնը և պատմութիւնն ամենագլխաւոր առարկաներն են կազմում։

1844 թ. Իւթլանդիա թերակղզու վրայ գտնուող Ռիոդ-դինգ փոքրիկ քաղաքում բացուեց Դանիայի առաջին ժողովրդական համալսարանը, որ բաւական դժուարութիւնների դէմ մաքառելուց յետոյ վերջապէս հասաւ այն ծաղկած դրութեան, որի մէջ նա ներկայումս է գտնուում։ Այդ նախանձելի դրութեան և կենսունակութեան շատ նպաստեց Գրունդվիգի ընկեր Բ. Բօլդը, որ կարճ ժամանակի ընթացքում ժողովրդական աղքատ և տգէտ մասսայի մէջ կարողացաւ շօշափելի հետաքրքրութիւն գործեցնել դէպի ժողովրդական համալսարանը։ Նա մինչև անգամ հանրակրթական կուրսեր հիմնեց և կանանց համար Բայց Դանիայի ժողովրդական համալսարանները սկսեցին զգալի յառաջագիժութիւն անել և ծաղկել միայն 1864 թ.։ Մինչև այդ թուականը $2\frac{1}{2}$ միլիոն ազգաբնակչութիւն ունեցող Դանիան ունէր միայն 7 ժողովրդական կամ գիւղական համալսարան, 1870 թ. 30 համալսարան։ Իսկ ներկայումս, երբ Դանիայի ազգաբնակչութիւնը $2\frac{1}{2}$ միլիոնից չէ աւելացել, ունի 70-ից աւելի ժողովրդական համալսարաններ։ Ամեն տարի կրթական այդ հիմնարկութիւնները այցելում են մօտ 5—6,000 մարդիկ, իսկ մինչև այժմ բոլորը միասին այցելել են մօտ 150—200,000 հոգի։ Վերոյիշեալ թուերից շատ պարզ երեւում է, թէ Դանիան իր ժողովրդական համալսարաններով կուլտուրական սրպիսի բարձրութեան վրայ է կանգնած։ Այդ տեսակէտից փոքրիկ Դանիայից օրինակ վերցրին նրա հարեւան մի քանի երկրներ. օր. 1864 թ.-ից յետոյ Նորվեգիայում և Շվեդիայում երեսան եկան ժողովրդական առաջին համալսարանները, որոնց ծրագիրն ու կազմակերպութիւնը բոլորովին նման էր դանիականին։ Ֆինլանդիայում էլ ներկայումս գոյութիւն ունեն 10 այդպիսի գիւղական համալսարաններ և այլն։

Դանիայի ժողովրդական համալսարանները այցելում են գրեթէ բացառապէս գիւղացիները և հէնց այդ է գլխաւոր

պատճառը, որ այդ բոլոր համալսարանները յարմարեցրուած են գիւղական ազգաբնակչութեան կարիքներին և պահանջներին: Ժողովրդական համալսարանները մեծ մասամբ գտնուած են գիւղերում և ունեն սեպհական շինութիւններ: Իւրաքանչիւր շինութիւն սովորաբար բաղկացած է երկու դահլիճներից՝ դասախօսութիւնների համար, մարմնամարզարանից, գրադարանից, ընթերցարանից, մի շատ մեծ ճաշարանից, համալսարանի վերատեսչի մասնաւոր և սովորողների ընդհանուր բնակարաններից:

Այդ համալսարանի գլխաւոր սկզբունքներից մէկն էլ այն է, որ համալսարան այցելողները ոչ միայն տեսական տեղեկութիւններ ձեռք բերեն, այլ և սովորեն յարգել ընտանեկան—բարոյական կեանքը, ազգային գիտակցութեան և սեպհական արժանաւորութեան զգացմունքը: Իրա համար ունկրելիքները ապրում են համալսարանում, ամեն օր յարաբերութիւն ունեն դասախօսների, նախնաւանդ վերատեսչի ընտանիքի հետ, ճաշում են միասին, իսկ ազատ ժամերը միասին անց են կացնում համալսարանի ընթերցարանում կամ հիւրանոցում: Ժողովրդական համալսարանի իւրաքանչիւր դասընթացը տեւում է վեց ամիս: Ամեն օր այցելուները լսում են միջին թուով 6 դասախօսութիւններ, որոնց հետեւում են գործնական աշխատանքներ, օր. աղամարդկանց համար գիւղատնտեսութիւն, կաթնատնտեսութիւն, հաշուապահութիւն, փայտահատութիւն և այլն, իսկ կանանց համար՝ կարու ձեւ, հիւսել, մանել և այլն: Տղամարդկանց կուրսը տեւում է ձմեռային հինգ ամիսները, եսկ կանանցը՝ ամառային 4 ամիսները: Ժողովրդական համալսարան այցելող ունեւորները սովորաբար վճարում են ամսեկան մօտ 15 րուբլի թէ՛ ապրուստի և թէ՛ դասախօսութիւնների համար: Համալսարաններում աւանդում են հետեւեալ առարկաները՝ դանիական լեզու, գրականութիւն, պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, իրաւաբանութիւն, քաղաքատնտեսութիւն, վիճակագրութիւն, կրօնի փիլիսոփայութիւն և այլն, իսկ բնական և առողջապահական գիտութիւններից՝ բժշկութիւն, առողջապահութիւն, բուսաբանութիւն, կենդանաբանութիւն, քիմիա, բնախօսութիւն, մարդակազմութիւն, աստղաբաշխութիւն և այլն:

Ամենաշատ ժամանակը սովորաբար գործադրում են պատմութեան և անցնում են ոչ թէ պատերազմների, զօրավարների և թուականների պատմութիւն, այլ պատմական նշանաւոր երեւոյթների պատճառներն ու ազդեցութիւնն են քննում, համեմատում են պատմական շրջանները միմեանց հետ և գլխաւորապէս գրադուււմ են պատմական այն անձնաւորութիւններով,

որոնք ունկընդիրներն մէջ զարթեցնում են վեհի, ազնու-
թեան և ճշմարտութեան զգացմունքը:

Ամեն օր երեք ժամ յաջորդական դասախօսութիւններից
յետոյ լինում է չորրորդ քննական կամ փորձնական դասախո-
սութիւնը: Այդ ժամին դասախօս-ուսուցիչները քննում են, թէ
լսողները որքան են հասկացել իրանց դասախօսութիւններից,
իսկ լսողները իրանց համար մութ մնացած զանազան հարցերի
մասին լրացուցիչ և պարզաբանող տեղեկութիւններ են ստա-
նում: Դասախօսներն իրանց գլխաւոր ուշադրութիւնը դարձ-
նում են այն բանի վրայ, որ սովորողները ստանան ամբողջա-
կան և հիմնաւոր կրթութիւն՝ գործնական և հասարակական
կեանքի մէջ զինուած լինելու համար: Դանիայի ժողովրդական
համալսարաններում չեն սովորում քննութեան համար, ապացոյց
որ սովորողներն իրանց դասընթացը աւարտելուց յետոյ վկա-
յականներ չեն ստանում: Ամեն ինչ կեանքի համար է նշանա-
կուած: Ամեն շաբաթուայ երկու երեկոները սովորաբար նուի-
րում են ընդհանուր գրուցաբանութեան և վիճաբանութեան,
որոնք համալսարաններում սովորողների մտաւոր զարգացմանը
չատ են նպաստում:

Դանիայի ժողովրդական համալսարանների գլխաւոր նպա-
տակն է պարտաճանաչ և գիտակից քաղաքացիներ պատրաս-
տել: Կրթական վերոյիշեալ հիմնարկութիւններում կրօնի դա-
սատութիւն, բառիս իսկական նշանակութեամբ, գոյութիւն
չունի: Ամեն առաւօտ ունկընդիրները համառօտ աղօթում են,
կիւրակի օրը եկեղեցում քարոյ է լինում, իսկ համալսարան-
ների մեծ մասում երբեմն մեկնաբանում են Նոր-Կտակարա-
նից մի քանի կարեւոր կէտեր: Վերջին երեւոյթը զարմանալի
է նրա համար, որ ժողովրդական համալսարանների հիմնադիրը
մի հոգեւորական՝ եպիսկոպոս Գրունդվիգն էր: Վերջինիս սկզբ-
բունքը հետեւեալն էր. Մարդ ոչ թէ շատ պէտք է խօսի կրօնի
մասին, այլ պէտք է աշխատի կրօնական հոգով ապրելու:
Գրունդվիգն երիտասարդներից պահանջում էր աւելի շուտ կրօ-
նական տրամադրութիւն, քան թէ կրօնական շատախօսութիւն
և իմաստութիւն: Հէնց այդ տեսակէտից ժողովրդական համալ-
սարանները մեծ ծառայութիւն են մատուցել և իրանց սա-
ների մեծամասնութիւնից պատրաստել են հասարակական, ըն-
կերական և ազգայնական բնագոյներով օժտուած անհատներ:
Ժողովրդական համալսարանների միջնորդը մաքուր և առողջ
է, ամենուրեք տիրում է սէր և ընկերական զգացմունք: Իրանց
իդէալները կորցրած երիտասարդները այնտեղ վերստին գտ-
նում են: Վատ և բացասական յատկութիւնների զարգացման

համար վերոյիշեալ հիմնարկութիւններում հազ չէ կայ, որովհետեւ դասախօս-ուսուցիչները ոչ թէ սովորական մահկանացուներ են, այլ մեծ մասամբ գաղափարական, անձնագոհ և իրանց ժողովրդի բարեկեցութեան համար նախանձախնայիք անհատներ, որոնք օժտուած են իդէալական ձգտումներով և հակումներով նթէ ուսուցիչներն վերոյիշեալ յատկութիւններով չեն օժտուած և հասարակական կեանքում ցոյց չեն տուել իրանց բարոյական տոկունութիւնն ու եռանդը, այն ժամանակ որանք չեն կարող դասախօսի պաշտօն ստանալ ժողովրդական համալսարաններում:

Վերջին հիմնարկութիւններից դուրս եկող երիտասարդները կեանքի մէջ մտնելով աշխատում են իրականացնել այն իդէալները, որ նրանք ստացել են սովորելու ժամանակ: Այժմ նրանք զինուած են նախանձելի մտաւոր պաշարով, ունեն աւելի դրական և գիտակցական աշխարհայեցողութիւն, աւելի չուտին ըմբռնում իրանց չրջապատող հասարակութեան ժամանակակից կարեւոր և բազմակողմանի պահանջները, մի խօսքով զարձկ են այդ հասարակութեան կարեկից և ցանկալի անդամները և աշխատում են նպաստել 'որա ընդհանուր բարեկեցութեանը: Դանիայի ժողովրդական համալսարանները իրանց զոյութիւնը պահպանում են ամենից առաջ համալսարանի նիւթական նուէրներով, համալսարանականների թոշակներով և կառավարութեան նպաստով: Վերջինս նիւթականապէս նպաստելով ժողովրդական համալսարաններին, բոլորովին չէ միջամտում նրանց ներքին կազմակերպութեանն և գործերի մէջ:

Անգլիայի ժողովրդական համալսարանները, որոնք իրանց ծրագրով և կազմակերպութեամբ բոլորովին տարբերում են դանիականից, կազմում են ժողովրդական համալսարանների երկրորդ տեսակը կամ տիպը: Դրանք սկիզբ առան Անգլիայում 1872 թ. յետոյ, ի նկատի չունեն գործնական նպատակներ, այլ աշխատում են գիտութիւնը ժողովրդականացնել:

Անգլիայում ժողովրդական համալսարանները կամ բարձրագոյն դպրոցները գտնւում են գրեթէ միայն մեծ և միջին քաղաքներում և հիմնուած են ոչ թէ մասնաւոր մարդկանց կամ ընկերութիւնների նախաձեռնութեամբ, ինչպէս Դանիայում, այլ իրանց ծագմամբ գլխաւորապէս պարտական են կրթական կենտրոնական մի քանի վարչութիւնների: Քեմբրիջի, Օքսֆորդի, Մանչեստրի (Վիկտորիան) համալսարանները և Լոնդոնի կրթական մեծ ընկերութիւններն են ներկայացնում այն գլխաւոր կենտրոնները, որոնք 38 միլիոն ազգաբնակչութիւն ունեցող Անգլիայում կազմակերպում են ժողովրդական սրտե-

մատիական դասախօսութիւններն Այդ 4 գլխաւոր կենտրոններն են կառավարում անգլիական ժողովրդական համալսարանների գիտնական և վարչական գործերը, նրանք են որոշում աւանդուելիք առարկաները, նշանակում դասախօսներին և նրանց նիւթական վարձատրութեան քանակը: Այդ 4 գլխաւոր կրթական կենտրոններին բարոյապէս և նիւթականապէս օգնում են Անգլիայի բազմաթիւ քաղաքներում գտնուող զբանց ճիւղերը: Ժողովրդական համալսարանների դասախօսները սովորաբար չըջող կամ թափառական ուսուցիչներ են, որոնք բաղկացած են ոչ միայն համալսարանների ուսուցչապետներից և դոցենտներից, այլ և շատ անգամ մասնաւոր անհատներից, որոնք աչքի են ընկնում համալսարանական կրթութեամբ և ընդհանուր զարգացմամբ: Այդ դասախօսները շատ անգամ ահագին տարածութիւններ են անցնում, որպէս զի նշանակուած դասախօսութիւնները որոշուած տեղերում կարդան: Դասախօսութիւնների նիւթերը բազմակողմանի և բազմաբովանդակ են լինում, սովորաբար գիտութեան զրեթէ բոլոր ճիւղերից: Օր. անցեալ տարի միայն Քեմբրիջը և Օքսֆորդը Անգլիայի զանազան տեղերում կազմակերպել են բնական գիտութիւնների 265 դասախօսութիւններ, գրականութիւնից և գեղարուեստից 146 դաս., քաղաքատնտեսութիւնից և նրա օժանդակ մի քանի գիտութիւններից 217 դաս. և այլն: Ամենաքիչ դասախօսութիւններ են կարդացուել փիլիսոփայութեան, կրօնի և մանկավարժութեան մասին: Բացի վերոյիշեալ տեսական գիտութիւններից անգլիական ժողովրդական համալսարաններում մեծ ուշադրութիւն են դարձնում և գործնական գիտութիւնների վրայ, որոնք կեանքի և գոյութեան համար շատ անհրաժեշտ են: Ժողովրդական համալսարաններ կազմակերպող անգլիական 4 գլխաւոր կենտրոնները հիմնել են զանազան քաղաքներում և բազմաթիւ գրադարաններ, որոնք պարունակում են իրանց մէջ գիտութեան բոլոր ճիւղերի վերաբերեալ ժողովրդական ամենատարրական հրատարակութիւնները բազմաթիւ օրինակներով, որպէս զի համալսարանների ունկընդիրները կարողանան զբանցից նպատակայարմար կերպով օգտուել: Անգլիական ժողովրդական համալսարանները տարբերում են զանախական տիպից նրանով, որ անգլիականում լսողները իրանց ցանկացած դասընթացները աւարտելուց յետոյ պարտաւոր են քննութեան ենթարկուել գործնական կեանքի համար վկայականներ ստանալու: Անգլիայում էլ ժողովրդական համալսարանները իրանց գոյութիւնը պահպանում են 4 կենտրոնների, կրթական զանա-

զանքն կերտութիւններն, կառավարութեան և մասնաւոր բարեգործ անհատներն զբաւակնանալ տուէրներով:

Հետաքրքիր է այստեղ յիշել և այն ժառանգ, որ անգլիական կառավարութիւնը իր դրամական նպաստը ժողովրդական համալսարաններին տալիս է ոգելից խմբիչների համար անմատչեալ մարտերից, այն է տարեկան մօտ 7½ միլիոն քարքուշափ: Բայց չը պէտք է մոռանալ նաև այն հանգամանքի վրայ չնչնելու, որ ժողովրդական համալսարանների գործը երբեմն կազմու է Անգլիայում: որովհետեւ կառավարութիւնը նիւթականապէս քիչ է նպաստում գործին, իսկ 4 զլլաւոր կենտրոնները երբեմն չեն կարողանում ծածկել իրանց բոլոր ծախքերը և դրա համար ստիպուած են լինում շատ անգամ զանազան տեղերում զաղարեցնել դասախօսութիւնները: Բայց բարեբաղդարար անցեալ անարուանից ի վեր անգլիական կառավարութիւնը սկսել է նիւթական աւելի խոշոր նպաստներով մասնակցել ժողովրդական համալսարանների օգտակար գործին: Անգլիական ժողովրդական համալսարանների տիպը ժամանակի ընթացքում տարածուել է Եւրոպայի մի քանի երկրներում օր. Աւստրո-Ունգարիայում, Ֆրանսիայում և այլն, բայց այդ սխառներ վերջին երկրներում դեռ եւս չէ տուել կուլտուրական այն արդիւնները, ինչպէս որ Անգլիայում:

Վերջապէս, Գերմանիայի ժողովրդական համալսարանները ներկայացնում են այդ օրինակ հիմնարկութիւնների երրորդ բնորոշ տեսակը կամ տիպը: Եթէ ի նկատի ունենանք գերման ժողովրդի բարձրագոյն կրթութեան հարցով զբաղուած մի քանի գիտնականների այն ճիշտ կարծիքը, իրոք թէ քաղաքակրթուած Գերմանիան իր ժողովրդական համալսարաններով Գաւական պատուաւոր տեղ է բռնում Եւրոպական միւս երկրների շարքում, այն ժամանակ մենք սխալուած և մեղանշած չենք լինի իրականութեան դէմ: Ընդհանրապէս Գերմանիայում հասարակական կարծիքը աւելի ուշ է սկսել զբաղուել ժողովրդական համալսարանների հարցով, բայց այնուամենայնիւ նա վերջին տասնամեակում կուլտուրական այնպիսի շարժում է առաջ բերել յօգուտ ժողովրդական մասսայի ընդհանուր և բարձրագոյն կրթութեան և բոլորովին անկախ կերպով գլուխ է բերել ժողովրդական այնպիսի համալսարաններ, որոնք օրինակի տեղ կարող են ծառայել նրա հարեւան երկրների համար:

Որ ժողովրդական համալսարանների երրորդ տիպը ներկայացնում է գերմանականը, այդ բանին իրրեւ բնորոշ օրինակ է ծառայում Բերլինի Հումբոլդեան ակադեմիան կամ ժողովրդական առաջին համալսարանը, որ հիմնուեց 1878 թ.

Հումբոլդ հռչակաւոր գիտնականի և նշանաւոր հրապարակախօս Ռիկէրտի նախաձեռնութեամբ Գերմանական և անգլիական ժողովրդական համալսարանների մէջ բացի միմեանց հետ տարբեր գծերից, գոյութիւն ունեն և նմանութիւններ ըստ իրանց նպատակի և մեթոդի և այդ հանգամանքը գլխաւորապէս կարելի է բացատրել կուլտուրաների այն նմանութեամբ, որ յատուկ է թէ Անգլիային և թէ Գերմանիային, նամանաւանդ եթէ ի նկատի ունենանք վերոյիշեալ երկու երկրների տնտեսական և արդիւնաբերական նոյնանման պայմանները:

Թէեւ գերմանական ժողովրդական համալսարանները դեռ եւս մուտք չեն գործել գիւղական ազգաբնակութեան մէջ և ծառայում են զլիւսւորապէս քաղաքների ազգաբնակութեան համար, բայց այնուամենայնիւ ոչ մի երկիր այնքան աչքի չէ ընկնում իր ժողովրդական համալսարանների բազմակողմանի, բազմաբովանդակ և սխտեմատիկ ծրագրով, որքան Գերմանիայում ներկայումս գոյութիւն ունեցող ժողովրդական համալսարանները, նամանաւանդ Բերլինի Հումբոլդեան ակադեմիան: Օր., այն ինչ 1899|1900 թ. 4 միլիոն ազգաբնակութիւն ունեցող Լոնդոնում կարգացուել են 162 չարք կամ ցիլլուս դասախօսութիւններ, Վիէնայում 57, Բերլինում կարգացուել են 218 ցիլլուս դասախօսութիւններ:

Բայց գերմանական ժողովրդական համալսարաններում տիրում է ճեմարանական ազատութիւնը, այսինքն լսողները իրանց հետաքրքրող դասընթացները լսելուց յետոյ պարտադիր չեն քննութեան ենթարկուելու, ինչպէս անգլիականում, և, բացի դրանից, փորձնականը և գործնականը վերոյիշեալ հիմնարկութիւններում ցանկալի կերպով յարգուած չէ, ինչպէս որ դանիական ժողովրդական համալսարաններում: Սրանից պարզ երեւում է, որ գերմանական ժողովրդական համալսարաններում տիրապետողը աւելի տեսական տեղեկութիւններն են: Վերեւում չեշտեցինք, որ գերմանական ժողովրդական համալսարանների համար ընտրող տիպը ներկայացնում է Հումբոլդի ակադեմիան, որ միւսների հետ համեմատած աչքի է ընկնում իր լսողների մեծ քանակութեամբ և նրանց դէպի ընդհանուր կրթութիւնը տաժած եռանդով: Վիճակագրական տեղեկութիւնները պարզ ցոյց են տալիս, թէ վերոյիշեալ ակադեմիան հետզհետէ ինչպիսի հսկայական քայլերով է յառաջադիմել: Օր., այն ինչ 1881|82 թ. այնտեղ լսողների թիւը 536 էր, 1900|1901 թ. դրանց թիւը հասաւ 10,146-ի: Այդ ակադեմիայի կամ ժողովրդական համալսարանի վարչութիւնը ամեն ջանք գործ է դնում, որպէս զի այնտեղ լսողների թիւը երկու սեռից էլ հա-

ւասար լինի և, բացի դրանից, ժողովրդական գրեթէ բոլոր շրջաններից էլ մասնակցեն իր դասախօսութիւններին և յիշաւի, նա կարողացել է հասնել իր նպատակին. այնտեղ լսում են թէ երկու սեռից և թէ վաճառականներ, արհեստաւորներ, բանուորներ, զանազան պաշտօնէւհներ, ուսուցիչներ, ծառայողներ և այլն, ինչպէս որ մենք մի անգամ առիթ ունեցանք անձամբ տեսնելու Հումրոյդեան ակադեմիայում դասախօսութիւններին մասնակցել են ոչ միայն ժողովրդի բոլոր դասակարգերը, այլ և, որ ամենագլխաւորն է, ինչպէս մինչև. այժմ հրատարակուած վիճակագրական տեղեկութիւնները ցոյց են տալիս, ժողովրդի ամենաբազմաւնգամ տարրը՝ արհեստաւորները և բանուորները, որոնք ամենից մեծ կարիք ունեն բարձրագոյն և ընդհանուր կրթութիւն ստանալու Այդ հանգամանքը կարելի է բացատրել և նրանով, որ դասախօսութիւնների համար իւրաքանչիւր լսող ամեն մի քառորդ տարուայ համար վճարում է միայն 3 մարկ կամ 1½ բուրլի. Վերոյիշեալ ժողովրդական համալսարանում լսողների գրեթէ կէսը կազմում են օրավարձով ապրող մարդիկ Մինչև այժմ եղած փորձը ցոյց է տուել, որ արհեստաւորներն ու բանուորները աւելի մեծ քանակութեամբ և եռանդով կ'այցելեն ժողովրդական համալսարանները, իթէ նրանք իրանց տրամադրութեան տակ աւելի շատ ազատ ժամանակ ունենան. բայց չէ որ նրանք օրուայ մեծ մասը պէտք է աշխատեն հարուստների համար, որպէս զի իրանց թշուառ գոյութիւնը պահպանելու համար բաւարար օրավարձ ստանան Դրա համար է, որ գերմանական ժողովրդական համալսարանների զարգացման նպաստող նշանաւոր գործիչներ վաղուց ի վեր սկսել են հասարակական կեանքում միտպագանդա բանուորների աշխատանքի ժամանակը կրճատելու, որպէս զի նրանք կարողանան աւելի նպատակայարմար կերպով օգտուել գիտութեան բարիքներից:

Իրանց կազմակերպութեամբ գերմանական ժողովրդական համալսարանները բոլորովին տարբերում են անգլիական տիպից նրանով, որ նրանք ոչ թէ համարում են Գերմանիայում վաղուց գոյութիւն ունեցող տէրունական համալսարանների յաւելումները, այլ բոլորովին անկախ հիմնարկութիւններ են ներկայացնում, որոնք իրանց ծագումով պարտական են ժողովրդական մասսայի կամ ամբողջ բարձրագոյն կրթութեան գործով հետաքրքրուող բոլոր մարդկանց, կրթական այդ հիմնարկութիւնները իրանց գոյութիւնը զլխաւորապէս պահպանում են քաղաքային ինքնավարութիւնների, կրթական և բանուորական զանազան ընկերութիւնների, գերմանական միացեալ

տէրութիւնների և մասամբ էլ ունկընդիւրների տուած նիւթական նպաստներով ու նուէրներով Գերմանիայի գրեթէ իւրաքանչիւր աչքի ընկնող քաղաքում գոյութիւն ունի մի ընկերութիւն, որի անունն է «Ժողովրդի բարձրագոյն կրթութեան համար հոգացող ընկերութիւն» և որի վրայ է գլխաւորապէս ծանրաբեռնուած ժողովրդական համալսարանների կազմակերպութեան հոգար։ Այդ ընկերութեան կարող են անդամ գրուել գերմանական ազգաբնակչութեան բոլոր դասակարգերից և կուսակցութիւններից մարդիկ և դրա հետ կարող են միանալ ամեն տեսակ ընկերութիւններ և հաստատութիւններ իրանց տարեկան որոշ անդամավճարներով։ «Ժողովրդի բարձրագոյն կրթութեան համար հոգացող ընկերութիւն» է կազմում և որոշում ժողովրդական համալսարանների ուսման ծրագիրը և վերջինի իրագործելու համար Գերմանիայի զանազան տեղերից հրաւիրում գիտնական ոյժեր՝ դասախօսներ և երբեմն նրանց նիւթական վարձատրութիւնը նշանակում։ Ընկերութիւնը դասախօսող գիտնականների վերաբերմամբ խիստ ընտրութիւն է անում։ Նրանցից պահանջւում է գիտական ու հետադարձ ընդունակութիւն և պատրաստութիւն։ Այդ դասախօսները նշանակւում են Գերմանիայի զանազան համալսարանների և ինստիտուտների ուսուցչապետներից, պրիվատ—դոցենտներից և ասսիստենտներից, գիմնազիաների և բէալական դպրոցների ուսուցչապետներից և աւագ ուսուցիչներից, տէրունական պաշտօնեաներից՝ դատաւորներից, փաստաբաններից և այլն, յաճախ էլ մասնաւոր գիտնականներից և հասարակական զանազան գործիչներից։ Բացի գիտնական պաշարից և հետադարձ ընդունակութիւնից, դասախօսներից պահանջւում է և անկեղծ ցանկութիւն և իդէալական վերաբերմունք դէպի իրանց ստանձնած պատասխանատու և գաղափարական պաշտօնը։ Կարիէրիստ և ոգեւորելու ընդունակութիւնից զուրկ դասախօսները սովորաբար տեղ չեն գտնում գերմանական ժողովրդական համալսարաններում։ Այդ դասախօսների մի զգալի տոկոսը շատ անգամ առանց նիւթական որեւէ վարձատրութեան է ծառայում ժողովրդական համալսարաններում, ցանկանալով միայն իր կողմից նպաստել ժողովրդի բարձրագոյն կրթութեան զարգացման։ Բայց չը նայելով այդ հանգամանքին, գերմանական գրեթէ բոլոր ժողովրդական համալսարանները սկզբունքով նիւթականապէս վարձատրում են իրանց դասախօսներին, որպէս զի նրանց վերաբերմամբ խստապահանջ լինին և ժողովրդի բարձրագոյն

կրթութեան գործը յանուն ազգասիրութեան և ձրի ծառայութեան չը կազայ:

Գերմանիայի ժողովրդական համալսարանները գլխաւորապէս գտնուում են առեւտրական ու արդիւնաբերական մեծ և խոշոր քաղաքներում և բացի դրանից տէրունական համալսարաններ ունեցող քաղաքներում: Օր., Գերմանիայի 21 համալսարանական քաղաքները ունեն միաժամանակ և իրանց ժողովրդական համալսարանները, որոնք, միւս քաղաքների համալսարանների հետ համեմատ, աւելի ծաղկած և բարեկարգ վիճակի մէջ են գտնուում, որովհետեւ դրանց դասախօսների ամենամեծ տոկոսը բազկացած է տէրունական համալսարանների ուսուցչապետներից, որոնց մեծ մասը ձրի է դասախօսում: Յիշենք օրինակի համար Բերլինի, Միւնխէնի, Հայդելբերգի, Էյպպիգի, Տիւրինգէնի, Բրեսլաուի, Գիզէնի, Ենայի և այլն ժողովրդական համալսարանները, այն ինչ առեւտրական և արդիւնաբերական քաղաքներից միայն Համբուրգի, Մանհայմի, Կարլսրուէի, Ֆրանկֆուրտի (Մայնի վրայ), Քիօլնի, Ախէնի, Նիւրնբերգի, Շտուտգարդի և այլն ժողովրդական համալսարաններն են աչքի ընկնում իրանց բարեկարգութեամբ և զարգացմամբ: Գերմանական ժողովրդական համալսարանների միակ և ամենազլխաւոր բացասական կողմը այն է, որ նրանք մեծ մասամբ ամնատղելի են գիւղական և փոքրիկ քաղաքների ազգաբնակչութեան, մի բան, որով այժմ զբաղուած են գերմանական հասարակական կարծիքը ու մամուլը և սատարիկ պրօպագանդա են անում յօգուտ վերոյիշեալ ազգաբնակչութեան բարձրագոյն կրթութեան:

Այդ հարցը անցեալ տարիներում շատ անգամ նոյն-իսկ գերմանական ռայխստագի քննութեան և խորհրդածութեան նիւթ է եղել և ապագայում հաւանօրէն դրական մեղքով կը լուծուի յօգուտ եթէ ոչ գիւղական, գոնէ փոքրիկ քաղաքների ազգաբնակչութեան, որովհետեւ գերմանական քաղաքական կուսակցութիւններից շատերը վաղուց եկել են այն համոզմունքին, որ գերմանական տէրութիւնը բարոյապէս պարտաւոր է իր գանձարանից աւելի խոշոր գումար բաց թողնել Գերմանիայի փոքրիկ քաղաքներում եւս ժողովրդական համալսարաններ հիմնելու: Բայց չը նայելով դրան, Գերմանիան իր ժողովրդական համալսարաններով կանգնած է իր գրութեան բարձրութեան վրայ և օրինակի տեղ կարող է ծառայել առհասարակ այն բոլոր հարեւան երկրների համար, որոնք չեն ցանկանում, որ ընդհանուր և բարձրագոյն կրթութիւնը իրանց ազգաբնակչութեան միայն բարձր խաւերի սեպհականութիւնը լինի: Իւրաքանչիւր

երկրում կուլտուրական և հասարակական նախանձերի կեանք ստեղծելու համար ամենից առաջ հարկաւոր է այդ երկրի ժողովրդի բոլոր խաւերի կրթութեան մակերեւոյթը բարձրացնել, որովհետեւ՝ «կուլտուրան միայն այն ժամանակ կարող է իր դերը ցանկալի կերպով կատարել, երբ նա թափանցել է ժողովրդական բոլոր, նամանաւանդ ամենաստորին խաւերի մէջ», շատ ճիշտ ասել է մի անգամ Գերմանիայի ներկայ կայսր Վիլհելմ Բ։

Մեր յօդուածի սկզբում ասացինք, որ եւրոպական ժողովրդական համալսարանների գաղափարը և սաղմային դրութիւնը սկսել են մուտք գործել և հայերիս մէջ։ Ժամանակ է արդէն, որ այդ գաղափարը ժողովրդականանայ և շատ տարրական ու համեստ կերպով իրականանայ մեզանում։ Բազուի հանրակրթական կուրսերի նման դասախօսութիւններ համեստ կերպով կարելի է կազմակերպել և կովկասի ուրիշ քաղաքներում։ Բարոյական մեծ պարտականութիւն ունեն կովկասեան զանա-նազան ինտելիգենտ-մասնագետները հաւաքական ոյժով և պատշաճաւոր իշխանութեան թոյլտուութեամբ գիտութեան կարգուր ճիւղերից ժողովրդական շատ դիւրամատչելի և սխտեմատիկ դասախօսութիւններ կազմակերպելու ժողովրդի կրթութեան և տեղական պահանջների համաձայն, որպէս զի ժողովրդի կարօտ խաւերը կարողանան գիտութեան գոնէ ամենատարրական բարիքները վայելել և քիչ կամ շատ գիտակցաբար վերաբերուել դէպի իրանց հասարակական և անհատական պարտականութիւնները։

Լ. ԲԱԲԱՅԵԱՆ